

III. KRONIKA – CHRONICLE

HENRYK MACHAJEWSKI*

PROFESOR JERZY GĄSSOWSKI (1926-2021)

W dniu 1 lutego 2021 roku w Pułtuskach zmarł Profesor Jerzy Gąssowski – wybitny archeolog, badacz średniowiecza, znawca sztuki pradziejowej, organizator nauki i jej popularyzator.

Urodził się 23 sierpnia 1926 roku w Siedlcach. W 1947 roku rozpoczął studia wpraw na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w zakresie archeologii i historii sztuki, po czym w 1948 przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, studiując tam egiptologię i archeologię pradziejową. W roku 1951 ukończył studia, pisząc pracę magisterską pod auspicjami prof. Włodzimierza Antoniewicza. Natomiast w 1958 roku otrzymał stopień doktora w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk na podstawie pracy pt. „Osadnictwo wczesnośredniowiecznej Sandomierszczyzny”. W latach 1962-1963 odbył studia postdoktoranckie w École Pratique des Hautes Études, Sorbonie i w École des Chartres w Paryżu. W roku 1969 uzyskał habilitację na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie rozprawy pt. „Irlandia i Brytania w początkach średniowiecza w świetle badań archeologicznych” (Gąssowski 1973). W 1973 został mianowany docentem archeologii. Z kolei w 1979 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1987 roku profesora zwyczajnego.

Wyjątkowo dynamicznie kształtowała się droga Jego pracy zawodowej. Jeszcze jako student pracował w Dziale Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie (1949). Po ukończeniu studiów podjął pracę w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (1951), a następnie w Zakładzie Archeologii Polski Uniwersytetu Warszawskiego (1952-1953). Był także adiunktem w Katedrze Archeologii Pradziejowej UAM w Poznaniu, pełniąc tam obowiązki kierownika tej placówki (1954-1956). W tym samym czasie był Sekretarzem Naukowym Działu Archeologii Polski Instytutu Historii i Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Od 1958 do 1997 roku pracował w Uniwersytecie Warszawskim, kierując Zakładem Archeologii Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii

* ORCID 0000-0001-7213-9915, Instytut Archeologii i Etnologii, Uniwersytet Gdańsk, ul. Bielańska 5, 80-851 Gdańsk, e-mail: henryk.machajewski@ug.edu.pl.

(1977-1996). Był także dyrektorem tego Instytutu (1987-1989), a później wicedyrektorem (1992-1993). W latach 1984-1987 został dyrektorem Ośrodka Studiów Amerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego.

Po przejściu na emeryturę zaangażował się w organizację Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, gdzie kierował Instytutem Antropologii i Archeologii (1996-2011), a do 2016 roku Zakładem Historii Sztuki Pradziejowej oraz Katedrą Języka i Kultury Chińskiej.

Należał do archeologów podejmujących często prace wykopaliskowe, nierzadko z wielkimi sukcesami. Niewątpliwie do takich zaliczyć należy badania w Sandomierzu w ramach kierowanej tam Stacji Archeologicznej IHKM PAN (1958-1968) (m.in. badania dziedzina Collegium Gostomianum, osady na Wzgórzu Świętojakubowym, gdzie odkryto szachy wykonane z rogu jelenia). Inne to badania w Podębłociu, woj. mazowieckie prowadzone w ramach zespołu archeologów Uniwersytetu Warszawskiego (1981-1996), miejsce znalezienia trzech glinianych „tabliczek” z IX wieku z greckimi literami IXH i IXS, prawdopodobnie będące najstarszymi zabytkami pisma z terenów Polski. Wreszcie wymienić należy badania we Fromborku, prowadzone przez ekspedycję Instytutu Antropologii i Archeologii Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora z Pułtuska (2004-2008), gdzie w katedrze odnaleziono grób Mikołaja Kopernika, a jego identyfikację uzyskano na podstawie analizy kodu genetycznego. Kierował pracami także w Płocku i na Świętym Krzyżu. Uczestniczył w badaniach także poza Polską (Slusegård – Dania; Styrmen, Kosowo, Morava – Bułgaria; Montaiqut – Francja; North Elmham – Wielka Brytania). Kierowany przez Profesora Instytut Antropologii i Archeologii Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora zaangażował się również w badania ratownicze prowadzone na trasie autostrady A1 (2002-2004).

Osiągnięcia naukowe i rozległe kontakty naukowe Profesora powodowały, że był zapraszany do wielu krajów. W latach 1978-1980 i w roku 1988 wykładał jako visiting profesor w uniwersytecie w Bloomington (USA), a w Pekinie w 2011 roku. Zasiadał w wielu międzynarodowych i krajowych organizacjach i stowarzyszeniach (np. był przewodniczącym Komisji Ratowniczych Badań Archeologicznych przy Międzynarodowej Unii Nauk Prehistorycznych i Protohistorycznych – Bruksela, afiliowanej przy UNESCO; członek Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, a także ZAiKS-u, Gdańskiego Towarzystwa Naukowego i Stowarzyszenia Historyków Sztuki).

Wśród wielu kierunków badań naukowych Profesora za wiodący uznać należy archeologię wczesnego średniowiecza Polski (Gąssowski 1964; 1970; 1975), ale także Wielkiej Brytanii i Irlandii (Gąssowski 1973). Prowadził studia nad kulturą Celtów (Gąssowski 1978, trzy wydania), a także nad tak odległymi społecznościami jak Indianie Ameryki Północnej (Gąssowski 1996). W wielu pracach przebiegało się Jego szczególne zainteresowanie dawną sztuką, niewątpliwie efekt wczesnych zainteresowań tą dziedziną historii (np. Gąssowski 1975; 1996). Był popularyzatorem nauki (Gąssowski 1959; 1981). Opublikował 27 książek i wiele artykułów.

Działalność naukowa i organizacyjna znalazła odzwierciedlenie w wielu nagrodach i odznaczeniach, wśród których wyjątkowe miejsce zajmuje Nagroda im. Benedykta Polaka, przyznana przez polski oddział The Explorer Club, za odkrycie szczątków Mikołaja Kopernika.

Moje kontakty naukowe z Profesorem Jerzym Gąssowskim rozpoczęły się w 2004 roku z chwilą zaproszenia mnie do opracowania znalezisk archeologicznych pochodzących z badań ratowniczych prowadzonych na autostradzie A1. Jej wyniki ogłoszono w dwóch tomach „Via Archaeologica Pultuskiensis”, pisma powołanego przez Profesora w ramach Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtuskach (Czerniak i Gąssowski 2006; Czerniak i Gąssowski 2008). Z czasem Profesor zaproponował mi prowadzenie w Instytucie zajęć dydaktycznych dla studentów z zakresu pradziejów Europy (2005-2006). Współpraca ta umożliwiła mi poznanie Człowieka o niebywałej wiedzy, znakomitego organizatora prac badawczych i o rozległych horyzontach myślowych. Zaowocowała ona także zorganizowaniem w Pułtuskach ogólnopolskiej konferencji naukowej poświęconej ceramice rzemieślniczej ze schyłku starożytności (Machajewski i Jurkiewicz 2010).

Wiele innych doświadczeń, wynikających ze współpracy Profesora z wieloma archeologami i historykami, znalazło poświadczenie w tekstach zgromadzonych w księdze jubileuszowej pt. *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąssowskiemu*, przygotowanej przez Andrzeja Buko i Władysława Duczko (2008).

Przemijanie jest nieodzowną cechą naszego świata. Jednak kiedy dotyka ono osób z bliskiego naszego otoczenia, to odczuwamy głęboki żal i zadumę.

Uwaga: przygotowując ten tekst, korzystałem z biogramu i wspomnień o profesorze Jerzym Gąssowskim opracowanych przez Ewę Marczak-Łukaszewicz zamieszczonych na stronie Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego: <https://www.archeologia.uw.edu.pl/profesor-jerzy-gassowski-1926-2021-biogram-i-wspomnienia/> [dostęp: 15.04.2021].

BIBLIOGRAFIA

- Buko A., Duczko Wł. (red.) 2008, *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąssowskiemu*, Pułtusk.
- Czerniak L., Gąssowski J. (red.) 2006, *Osada wielokulturowa w Jankowie, gm. Piątek, woj. łódzkie*, Via Archaeologica Pultuskiensis, t. 1, Pułtusk.
- Czerniak L., Gąssowski J. (red.) 2008, *Osada wielokulturowa w Łękach Górnych, gmina Krzyżanów, województwo łódzkie*, Via Archaeologica Pultuskiensis, t. 2, Pułtusk.
- Gąssowski J. 1959, *Dzień w kraju Mieszka*, Warszawa.
- 1964, *Dzieje i kultura dawnych Słowian*, Warszawa.
 - 1970, *Narodziny średniowiecznego świata*, Wrocław.
 - 1975, *Sztuka pradziejowa w Polsce*, Warszawa.

- 1978, *Mitologia Celtów*, Warszawa (wydanie 1).
 - 1973, *Irlandia i Brytania w początkach średniowiecza w świetle badań archeologicznych*, Warszawa.
 - 1983, *Z archeologią za pan brat*, Warszawa.
 - 1996, *Indianie Ameryki Północnej, od początków po wiek XIX*, Warszawa.
- Machajewski H., Jurkiewicz B. (red.) 2010, *Ceramika rzemieślnicza jako źródło w procesie badań nad zróżnicowaniem kultury przeworskiej*, Gdańsk–Pułtusk.